Aanvullingen 19de-20ste eeuw (Oost-Hageland)

Enkele bevolkingscijfers anno 2024

-Halen

Halen (+Zelk)	22,2 km²	5.170 inwoners[1]
Loksbergen	3,9 km²	1.380 inwoners
Zelem	10,5 km²	2.930 inwoners
Totaal		Ca 9.500 inwoners

-Geetbets (prefusiegemeente): 3.370 inwoners, 16,1 km².

-Kortenaken (prefusiegemeente): 2.170 inwoners, 14,1 km².

Totaal Oost-Hageland: ca 15.000 inwoners. De meeste dorpen zijn kleiner dan 20 km² (uitgezonderd Halen (+Zelk)). Er zijn meestal minder dan 5.000 inwoners (uitgezonderd Halen (+Zelk)).

Nieuws uit Geetbets

-Het huis waar later bakker Roggen een helft van innam was eerder eigendom van mevr. Lisa Vandepoel-Arnauts. Zij betrok toen een nieuwe eigendom tegenover de post. Dit kwam dan weer later via testament in handen van het OCMW.[2]

-De Betserse seizoensarbeiders werden via een plaatsingssysteem geronseld en uitbetaald door de familie Andries.[3] Deze haalden het loon van de arbeiders op bij de boeren in Wallonië en betaalden het hier uit aan de huisvrouwen, ook om drankmisbruik te voorkomen. Deze uitbetalingen gebeurden in een lokaal van 'de BAC', rechtover de huidige apotheek op de hoek van de Dorpsstraat met de Grootveldweg. Al in 1919 werden hier feesten georganiseerd, er kwam ook een café. In de jaren 1930 werd er ook toneel gespeeld. De naam BAC zou afgeleid zijn van een bac, een maateenheid van een jeneverglas.

-De steenweg in het centrum van Geetbets (Steenstraat) werd gekasseid in 1849. De steenweg naar Halen kwam er pas later. Op een kaart rond 1850 (Vandermaele) is er rond het kasteel van Elsmeren nog geen spoorweg te zien, noch een baan naar Halen. De toegang tot het kasteel lipe langs de wst- en zuidzijde. Op een kaart uit 1870 is er sprake van 'project chemin de fer'. Uiteindelijk toont een kaart van 1880 de nieuwe spoorlijn en de nieuwe baan naar Halen.[4]

-In 1906 waren er 283 weekabonnementen uitgegeven in het station vn Geetbets voor de talrijke seizoensarbeiders die naar Wallonië gingen werken. De trein werd ook gebruikt voor studenten die naar Diest of Tienen trokken. De spoorweg werd ontmanteld in 1966, het station werd afgebroken in 1976.[5]

-In de Steenstraat, vooraan links als men het dorp binnenrijdt, staat een mooi 'kasteeltje' dat in 1820 gebouwd wed in opdracht van de toenmalige notaris Tallon. In 1979 bouwde dokter Jean Storms naast het kasteel zijn dokterspraktijk, inmiddels afgebroken.

[1] Afgerond op een tiental. Bron: Wikipedia, 21.6.2024.
[2] Limes Gatia, 2005, P. 109.
[3] Maurice Andries (+1974) was schepen en ook dienstdoend burgemeester in 1942. Limes Gatia, 2005, P. 128.
[4] Limes Gatia, 2011, P. 122.
[5] J. Journée, Limes Gatia, 2013, P. 4.

-Onmiddellijk rechts van de kerk werd het huis dat er stond in 1945 in twee verdeeld. Het rechtse deel werd een café en elektrozaak van de familie Marcel Frans Louis Raymaekers (roepnaam louis, °Geetbets 1906, X Louise Busselen). Het café sloot de deuren in 1949, de winkel werd nog opengehouden tot 1974. Het linkerdeel van de woning naast de kerk werd in 1945 eigendom van bakker Roggen.[6]

Van Waelswijk tot Waalzek

De huidige woning van notaris Eric Tallon, met toegang in de Kasteellaan, ligt in een bocht van de Gete. De plaats werd al in de 14de eeuw aangeduid als Waelswikerstraet.[7]

Op de Ferrariskaart staat al een woonhuis afgebeeld. Er is verder sprake van grondige 19de eeuwse verbouwingen. In de eerste helft van de 19de eeuw werd het bewoond door de familie Gijsens.[8] Wanneer dochter Maria Louisa Catharina (°Geetbets 1816) in het huwelijk treedt met Nicolaus Alen (°Hasselt 1805) rond 1840 wordt de familie Alen eigenaar. De oudste dochter Maria Ludovica Alen huwt met Josephus Meert en verhuist naar Schaarbeek. Hun kinderen worden de erfgenamen van het kasteel Waalzek en zullen het in 1949 verkopen aan notaris Paul Tallon. Eerst wordt het nog een tijdje verhuurd aan de familie Nagels tot 1960. Ten noordoosten lag een vijver die rond 1958 gedempt werd.

Kaggevinne en Assent

In het Ancien Régime spreekt men van Kaggevinne-Lovens, deel van Diest en gelegen ten zuidwesten ervan, en van Kaggevinne-Kempens, ten noordoosten van Diest.

Op het einde van de 18de eeuw wordt Kaggevinne-Lovens een zelfstandige gemeente, bestaande uit Kaggevinne en Assent (vanaf 1825 onder de naam van Kaggevinne-Assent). In 1922 onstaan dan de twee aparte gemeenten Kaggevinne en Assent.

Met de gemeentefusie (1977) wordt Assent bij Bekkevoort gevoegd, Kaggevinne komt deels bij Diest en deels bij Bekkevoort.[9]

Op het grondgebied van Assent lopen de Meerbeek en de Begijnebeek, respectievelijk ten noorden en ten zuien van de Provinciale weg Leuven-Diest. Ten noorden van de E314 komen ze samen en gaat het richting Diest waar de Begijnebeek uitmondt in de Demer. Iets ten westen van de samenvloeiing van beide beken ligt de kerk van Assent.

In het zuiden van de gemeente ligt nog de Rijnrodebeek, die richting Loksbergen stroomt en daar de Ijzerbeek wordt.

In 838 spreekt men ‘Hasnoch super fluvio Merbato in pago Hasbaniensi sive Diostiensi’. Merbato duidt op Meerbeek. <De oude naam Hasnoch herbergt in het eerste woorddeel het Gallische ‘has’=woning (zoals in bv. Assenede).>

Halen anno 2017

De Liniestraat (Halen-loksbergen) is opnieuw aangelegd.

---

[6] Het leven zoals het was, deel 2, P. 27.

[7] Volgens G. Leus die zich baseert op Gysseling en op het Middelnederlands Woordenboek, zou de naam verklaard kunnen worden als ‘een nederzetting aan stilstaand water of aan de kromming van een rivier. Zie ook Een verdere verkenning van Gallische dorpen (Geetbets).

[8] Jean François Gijsens (°Donk 1762) was gemeenteraadslid in Geetbets.

[9] Wikipedia.

Er zijn plannen voor nieuwe appartementen op hoek Singellaan-Staatsbaan (lange tijd stilgelegen met zelfs ontstaan van vijvertje) en hoek Singellaan-Diestersteenweg.[10]

Bakker Raymaekers is gestopt, ook café Celsius (Firmin Jacobslaan).

De horeca draait goed met Driepunt, Place Douze, 12de Oogst en brasserie van bakker De Bruyn.

Er zijn drie supermarkten: Eurospar, Proxi-Delhaize en Aldi.[11]

Beenhouwerij Langendries nog steeds gesloten, kapper Kris is ook al tijdje dicht.

Nog geen beweging richting een nieuwe B&B (pastorie Zelk, Ijzerwinning), er zijn wel wat initiatieven gaande rond vakantiewoningen.

De vroegere café De Slachter aan het militair kerkhof wordt verbouwd.[12]

In het gerestaureerde molengedeelte van de Rotemmolen komt een fietscafé.[13]

Nieuws uit Halen 2024

De terreinen en gebouwen van Bastijns (begin Stadsbeemd) zijn vorig jaar klaargemaakt om er nieuwe KMO-zone van te maken. De gebouwen zijn afgebroken.

Het complex aan het gemeentehuis met serviceflats, kinderopvang is zo goed als klaar, er is ook een opendeurdag geweest met uitbreidingsvleugel voor stadhuis en huisvesting voor politie (nu Doelstraat).

De vroegere café in de Fonteinstraat is nu frituur geworden. Er rechtover is men appartementsgebouw aan het afwerken. Op de plaats van de vroegere winkel (snoepgoed Stas) is fietsenwinkel VDR gekomen. Vandepaer is al tijdje weg en huisvest nu een dienstencentrum (thuisverpleging).

Rotemse molen te koop

Luc Stakenborghs woonde vroeger in Lummen en is afkomstig van Turnhout. Hij wordt binnenkort 80 jaar en woont al sinds een 30-tal jaar in het gebouw aan de watermolen. Vroeger werkte hij in een chemiebedrijf en is dan actief geworden in de export van tweedehandsauto's. Bij toeval vernam hij de verkoopplannen van het complex waar hij nu woont en besliste zowat onmiddellijk tot aankoop.

De man is een vijftal jaar geleden in de Velpe gesukkeld tijdens het grasmaaien. Buurman Julien Stroobants van de houtzagerij had dit tijdig opgemerkt en belde om hulp. Met een kraantje kan men grasmaaier uit het water trekken.

Momenteel heeft hij het ganse complex te koop gesteld.[14]

Obelisk markeert vroegere kerk van Donk

Op de plaats waar de vroegere kerk van Donk heeft gestaan, heeft de erfgoedraad van Herk-de-Stad een 4 m hoge obelisk opgericht in een privé-weide. De kerk lag op een hogere plaats in een

[10] Beide projecten ondertussen in 2024 gerealiseerd.
[11] Proxi-Delhaize sluit in 2024.
[12] Anno 2024 wel bovenverdieping bewoond, maar verder geen plannen.
[13] Anno 2024 al tijdje gesloten, de molen, woninggedeelte errond en grote tuin staan te koop.
[14] J. Van Regenmortel, De watermolen van Rotem, Het Nieuwsblad, 29.6.2024, met enkele mooie foto's. Aan de overkant van de straat staat een oud hoevegebouwtje te verkommeren. Plannen om het te restaureren (er staan nog steigers rond) en er een B&B in te huisvesten liggen momenteel al een tijdje stil.

moerasgebied en raakte in verval in de 16de eeuw. De abdij van Sint-Truiden was al sinds de 8ste eeuw eigenaar van Donk en van het omringende Halen, Schaffen, Velpen en Meerhout. Het kwam door toedoen van de abdij tot een heropbouw van de kerk, maar in 1750 werd ze toch afgebroken en in het huidige centrum van Donk kwam een nieuw kerkje.[15]

Melkerij in Geetbets te koop

In Geetbets staat de vroegere melkerij aan de Oudestraat te koop. De samenwerkende vennootschap Laiterie et Moulin St Paul startte de activiteiten in 1902. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de melkerij omgebouwd tot een kaasfabriek en later tot een botermakerij. Nadat het faillissement werd uitgesproken in 1952, werd de zaak overgenomen door de familie Tubbax. In 1976 zette de familie de productie stop en veranderde de melkerij in een woonhuis voor de familie van Jef Tubbax, die een dierenartspraktijk had.[16]

Herdenking August Cuppens

In mei 2024 wordt in Loksbergen het feit herdacht dat pastoor Cuppens 100 jaar geleden is overleden. Er wordt in de kerk een herdenkingsmis georganiseerd, naast tal van andere activiteiten. De volledige liedjestekst van 'Liefde gaf U duizend namen' werd gezongen tijdens de mis en is opgenomen in de misbrochure.

Nieuwe gasleiding Glabbeek-Halen

In augustus 2023 start het openbaar onderzoek voor het gewestelijk ruimtelijk uitvoeringsplan (GRUP) van de nieuwe aardgasleiding (19 km) tussen Glabbeek en Halen. Deze zal ondermeer via Kortenaken en Geetbets naar Halen lopen, hoofdzakelijk via landbouwgronden (ca 1,2 m diep). Bedoeling is om een verbinding te vormen met een al bestaande leiding in Diest. In Geetbets en Kortenaken loopt het traject parallel met de gemeentegrens. In Halen zal in de buurt van de abdijhoeve Mariënrode en aan de kruising met de Velpe en Demer gewerkt worden met een gestuurde boring (=een sleufloze boortechniek voor de aanleg van ondergrondse leidingen, dus zonder aantasting van het maaiveld).[17]

Meester Eugeen Borgers

Eugeen Borgers (°Geetbets 1898, +Zoutleeuw 1985) was onderwijzer in de gemeenteschool van 1921 tot 1957. Hij heeft zijn ganse loopbaan in de oude lokalen van de hoeve Bartholeyns les gegeven. Op die plaats kwam later de nieuwe gemeenteschool voor de jongens. Toen ze klaar was waren de meeste leerlingen overgegaan naar de vrije zusterschool. Een broer, Frans Borgers, auteur van 'De geschiedenis van Geetbets', en een zus (Mathilde) waren ook onderwijzers in de gemeenteschool. Meester Eugeen bouwde in 1931 een villa rechtover de school.[18]

Popp-kaarten

Op de Popp-kaart van Geetbets werden alle eigenaars vermeld rond 1860, met hun beroep en woonplaats (als ze buiten het dorp woonden). Bij de 20 grootste eigenaars (>18 ha) worden zoal genoemd:

- Krosz Maria Louisa Theresia (Brussel)

[15] De Zondag, 24.10.2021.
[16] V. Dekeyzer, Het Nieuwsblad, 28.2.2024.
[17] L. Weyens, G. Thuwis, Het Nieuwsblad, 22.8.2023.
[18] J. Journée, Mister 'Gen' een bijzondere Betsenaar, Limes Gatia, 2011, P. 147.

- de Rijckman de Betz Lambertus Richardus Edmondus
- Geetbets den armen
- Diest den armen
- Arnauts Engelbert
- Vlieger Petrus burgemeester de vrouw (Herk-de-Stad)
- Arnauts Nicolaus F.

Zij bezaten samen zowat 41% van de totale dorpsoppervlakte. De overige eigenaars bezaten kleinere percelen, dit waren vooral landbouwers en dagloners. Af en toe worden ook ambachtslui genoemd zoals een smid, kleermaker, koopman, blokmaker, molenaar, wever, herbergier, naaister, schaapherder, schoenmaker, kuiper,…[19]

Arnauts Ludovicus Aug. Is dokter, Keyen Jacobus wordt als koster genoemd, Max Leonard als secretaris, Vandereycken Joannes als onderwijzer.

De kerk zelf bezit ongeveer 10 ha, de gemeente 50 are, 'den armen' ongeveer 40 ha.

Nog levende familieleden[20] zijn dan:

- De weduwe Jacobus Raymaekers (83,5 a)
- De kinderen van Godefridus Raymaekers (77,8 + 334,1 a)
- De weduwe en kinderen van Ludovicus Raymaekers (127,7 a, wonen te Velpen)
- De vrouw van Godefridus Justinus Raymaekers (1112,9 a)
- Felix Raymaekers (320,4 + 67,5 a)

Toponiemen van Kersbeek en Miskom

In 2023 publiceert P. Kempeneers 'Kersbeek-Miskom, Plaatsnamen en hun geschiedenis'. Hij heeft ook al publicaties uitgebracht over Hoeleden en Waanrode, ook over Neerlinter, Drieslinter en Ransberg. Deze laatste drie dorpen maakten tot 1911 deel uit van de gemeente Neerlinter. Ransberg werd bij de fusie van 1977 bij Kortenaken gevoegd. Kersbeek en Miskom werden al in 1828 samengevoegd en bij de fusie van 1977 kwamen ze ook bij Kortenaken.[21]

De auteur heeft nog niets gepubliceerd over Kortenaken zelf maar wel al heel wat attestaties verzameld. P. Kempeers was ook samen met F. Debrabandere, M. Devos, V. Mennen, H. Ryckeboer en W. Osta de samensteller in 2010 van 'De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek.'

De oudste benamingen voor Kersbeek en Miskom zijn respectievelijk 'kyersbecke' (1139) en 'musenkeym' (1139). Dit wordt verder verklaard als 'beek waar waterkers groeit' en 'de woonplaats van de lieden van Miso'. 'kom' zou een plaatselijke vorm van 'heim' zijn. Hij baseert zich hierbij op het werk van Gysseling.

---

[19] G. Leus, Het plan Popp-een belangrijke genealogische en geschiedkundige bron, Limes Gatia, 2011, P. 153.
[20] De weduwe van Jacobus Raymaekers zal te Geetbets overlijden in 1865. Haar zoon Godefridus is in 1860 overleden, zijn vrouw Anna Maria Lucia Keuckx was vier jaar eerder overleden. Ludovicus Raymaekers is wellicht Ludovicus Raymaekers (°1793), een halfbroer van Godefridus. Er was nog een broer Joannes Ludovicus (°1813), die gehuwd was met Isabella Goossens (+1887) en met zijn kinderen in Geetbets woonde. Gezien de vermelding 'weduwe' en 'wonende te Velpen' is het dus eerder de halfbroer en niet de broer van Godefridus. Felix (°1806) is dan wellicht wel zijn broer. Verder Godefridus Joannes (+1888), gehuwd met Maria Josephina Janssens, verdere afkomst nog onzeker. Zie info stamboom Raymaekers op www.stap-brug.be.
[21] P. Kempeneers, Toponiemen in Kersbeek en Miskom, ESDB, 2023/4, P. 489. Paul Kempeneers (°Tienen 1935) is dr. Germaanse filologie en lid van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, en is ook auteur van diverse boeken en publicaties.

Voor Kortenaken vermeldt hij kort naar het toponiem Berbendaal, een bos op de grens met Budingen. Dit zou verklaard worden door te verwijzen naar het Tiense klooster Barberendaal dat hier bezittingen had.

Enkele interessante toponiemen uit Kersbeek-Miskom zijn: Aspeculoblok, Begijnenbeemd, Biestkouter, Boekhout, Borneusel, Bruul, Hazeveld, Hoef, Hoppegaard, Kasterwinning, Koeistraatje, Nerimbos, Onvrede, Rijseren, Slagveld, Streek, Velp, Verloren Kost, Voorbosweg, Vroente, Windmolenstraat, Winterbeek, Zijp.

<Verschillende toponiemen komen ook elders voor in Oost-Hageland. De auteur gebruikt de klassieke Germaanse naamsverklaring die tot op heden overal wordt aangenomen. Het is opvallend dat men bij de verklaringen waterkers-beek en woonplaats van Miso, zich geen verdere vragen stelt. Een Gallische benadering zou voor Kersbeek duiden op 'kerz'=tol en 'bec', dus een beek waar tol diende betaald te worden om verder te kunnen reizen. Voor Miskom komt dan 'moss'=moeras en 'hem'=woonplaats in beeld.>

Halense gebouwen

De voormalige kluis van Rijnrode in Loksbergen bestaat momenteel uit een aantal gebouwen rond een vierkante binnenplaats. Een paar gevels dateren van einde 18de eeuw. In 1877 werd het complex gekocht door de familie Vandepoel.[22]

Hoeve de Ijzerwinning is een vierkantshoeve die dateert uit de tweede helft 18de eeuw-begin 19de eeuw.

De Rotemse molen werd in 1796 gekocht door de heren Gulpen en Bonhomme en in 1803 verhuurd aan L. Hermans en H. Kenens. Daarna werd de molen verhuurd aan Cornelius Boyen en vanaf 1822 aan zijn schoonzoon M. Severijns. In 1924 werd het torentje gebouwd, het werd een zomerverblijf van A. Van Hove. Deze familie bleef eigenaar tot 1989.

De parochie Zelk

Zelk is een aparte parochie sinds de 18de eeuw. Er wordt in de bevolkingsregisters 1795-96 een eigen pastoor genoemd. Er zijn ook parochieregisters vanaf 1759. Het is nooit een zelfstandige gemeente geweest zoals Loksbergen, dat dan weer pas in de loop van de 19de eeuw ook een aparte parochie werd.

Wandelen rond het Sint-Jansbergklooster

De Sint-Jansberg vormt de overgang tussen het Hageland en de Kempen. Op een kaart uit 1602 worden er op de zuidelijke helling wijngaarden vermeld. Nog lager lagen er 16 ijzerzandsteengroeven.[23]

De Donkelhoeve was één van de vier pachthoeven van de kartuizers.

De afsplitsing van Loksbergen in 1866

Al in 1864 verzet de Halense gemeenteraad zich tegen een afsplitsing van Loksbergen (dat alsnog in 1866 een zelfstandige gemeente zou worden). In de zitting van 26 juni neemt men akte van een

[22] D. Nijns, Loxbergen. Kroniek van een kerkdorp, 2021.
[23] Kartuizerspatiamentum, brochure, 2021.

vraag van ‘enige inwooners van de gehuchten Loxbergen, Reynrode, Blekkom en Hontsem’ om een zelfstandige gemeente te worden. Eerder in 1842 was een dergelijke vraag al afgewezen.[24]

Al sinds een besluit van 1819 konden de lokale inwoners hun dieren laten grazen op de Loksbergse Vroente. De aangrenzende eigenaars konden er bomen planten, mits de betaling van taks aan de gemeente Halen.[25] Verschillende aanpalende eigenaars hadden zelfs al een deel van de Vroente ingepalmd, zodat het gemeentebestuur zich in 1855 genoodzaakt zag deze gronden te verkopen.

Het gemeentebestuur brengt tegenargumenten aan die aantonen dat de ‘scheiding’ geen goed idee is. De vijf gehuchten tellen samen ongeveer 700 inwoners, slechts 48 tekenen de aanvraag tot scheiding.[26] In het verst van Halen-centrum gelegen gehucht Reynrode was er slechts één prsoon die had getekend. Er worden verder door het bestuur van Halen elk jaar grote sommen besteed aan het wegennet naar Loksbergen.

Men verwijst verder naar ‘den personneelen intrest van eenige eigenaars’ in wiens voordeel de scheiding zou uitvallen. In een tweede schrijven wordt met naam naar de heer de Maret gewezen. Vele inwoners van Loksbergen blijken huurder te zijn van hem. In geval van scheiding ziet Halen zich genoodzaakt de Vroente te verkopen. Men besluit ‘Het is tot voorkomen dezer drijgende onheil dat wij het ons ten plicht hebben geacht van in het behoud der gemeente Haelen in haren tegenwoordigen staat tegen alle scheiding te moeten protesteren’.

De pannenbakkerij van Loksbergen

De pannenbakkerij bestond al voor 1866. Men produceerde dakpannen en draineerbuizen uit ter plaatse opgegraven potaarde. Hierdoor ontstonden vele vijvertjes in de omgeving. De potaarde werd vochtig gehouden in een door paarden aangedreven kleimolen. Na het persen in een stalen vorm werden ze te drogen gelegd en naar de veldovens gebracht. De productie werd gestopt in 1965.[27]

Scholen te Loksbergen

In 1838 bestond er al een schooltje op de kluis te Rijnrode. In 1904 is er sprake van een gemeenteschool voor jongens en meisjes en een aangenomen school ook voor jongens en meisjes. Het schoolgebouw van de aangenomen school behoorde toe aan de Maret.[28]

Uit de bevolkingsregisters

In 1903 was er aan de Kluis de herberg het Rood Kruis van Jan Fets (+1912) en zijn vrouw Philomena Putseys. In de buurt was er ook café De Fontein met een winkeltje. De uitbaters waren August Devos (°1879) en zijn vrouw Bertha Vandepoel. Deze gegevens komen uit de bevolkingsregisters die de auteur verder in detail heeft bestudeerd.[29]

<In Kortenaken wordt ook een Rood Kruis vermeld (voor 1700), de ligging is niet bekend. De naam is afgeleid van het Gallische ‘rot’=water en ‘croes’=kruising van wegen.>

---

[24] D. Verhemeldonck, 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 12. Dit werk is aanwezig in de Halense bibliotheek.
[25] Men spreekt in de kennisname van 1864 steeds over de ‘gemeente’ Halen.
[26] De meeste inwoners zijn arm, men suggereert ook dat een bovenlaag aast op enkele postjes in de nieuwe gemeente. Halen argumenteert ook dat men niet over de middelen beschikt te Loksbergen om een nieuwe administratie uit te bouwen.
[27] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 16
[28] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 18.
[29] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 19 en 20.

Zangmaatschappij De Vreugdezang

In 1884 verleent de Loksbergse zangmaatschappij De Vreugdezang haar medewerking aan een festival in Diest. Er volgden nog tal van andere optredens. Burgemeester de Maret schenkt in 1897 een vaandel aan de maatschappij. In 1901 wordt de fanfare In Vriendschap en Vrede opgericht, de zangmaatschappij zal er verder deel van uit maken.[30]

Het eerste optreden van de nieuwe fanfare heeft plaats naar aanleiding van Loksbergen kermis op zondag 22 september 1901. Er was verder een vogelschieting op de wip twee dagen later. Op maandag waren er verschillende volksspelen. In 1902 werd het vaandel ingehuldigd. In het midden figureerde koning David naar een ontwerp van pastoor Cuppens.[31]

Binnen de fanfare ontstond ook een toneelkring. In 1912 was er een optreden. Vaak trad hier ook de fanfare op.

In 1971 trad het trommelkorps van de fanfare voor de eerste keer op. En in 1972 werd er een muziekfestival georganiseerd op het kasteeldomein van Blekkom, in 1977 zal zelfs Marva hier optreden.[32]

Pastoor Cuppens

De eerste pastoor van Loksbergen was Petrus Andreas Smets (°1801, +1870) van 1840 tot 1870. In de periode er voor wordt hij als kapelaan genoemd.

August Cuppens (°Beringen 1862) wordt na een opleiding aan het Klein Seminarie van Sint-Truiden tot priester gewijd in 1886. In 1899 wordt hij pastoor te Loksbergen. Hij schrijft 'mijn kerkske is zo liefelijk en net, zo stil en eenvoudig mijn huis, groot en luchtig, vriendelijk als alle oude woningen, gezellig en innig'.[33]

De pastoor was zelf een goed muzikant en een begenadigde dichter. Hij maakt in 1901 een eigen feestlied bij het gouden jubileum van het echtpaar Karel Reniers-Carolina Jacobs.

In 1902 schrijft de pastoor 'Nu zal ik den helen voortijd mijn handen vol hebben met het bouwen an een lokaal voor de fanfare, de Boerenbond, Pensioensgilde, ja, zelfs voor de congregatiezangers … en 't lokaal zou later zoo schoon van pas komen voor eenen nonnenschool…' Dit nieuwe Gildenhuis werd feestelijk ingehuldigd op tweede kerstdag 1902.[34]

De fanfare trekt in 1908 naar Hasselt waar ze deelnam aan een groot jubelfeest voor de viering van 25 jaar katholieke regering. Er ontstaan onlusten waarbij er gevochten wordt tussen liberalen en katholieke sympathisanten. Pastoor Cuppens kijkt toe en moedigt zijn fanfare zelfs aan om goed erop te kloppen.[35]

In 1924 zal de pastoor overlijden. Zijn broer Benedictus (+1925) volgt hem kortstondig op als nieuwe pastoor. Een jaar later heeft de openbare verkoop plaats van de inboedel van de pastorij. Even voordien was er ingebroken.[36]

---

[30] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 24.
[31] Zie collectie Halen>Oude foto's. Ook D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 30.
[32] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 73.
[33] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 27
[34] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 30.
[35] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 34.
[36] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 51.

Varia Loksbergen

In 1903 overlijdt burgemeester de Maret, hij was in functie sinds 1866. In 1911 heeft de openbare verkoop van zijn kasteel plaats.[37]

In 1870 werd een windmolen afkomstig uit Webbekom, overgebracht naar Loksbergen (Molenberg). In 1949 wordt de houten molen afgebroken, een deel van het hout ging naar Jozef Stroobants in Velpen.[38]

Bij de lokale verkiezingen van 1921 zijn er drie lijsten. Modest Jorissen (lijst 2) behoort tot de minderheidspartij maar slaagt er toch in om burgemeester te worden. Pastoor Coppens had weer zijn invloed kunnen aanwenden.[39]

In 1963 werd er een volksraadpleging gehouden n.a.v. de fusie met Halen. Van de 818 uitgebrachte stemmen was 96% tegen de aanhechting die er begin 1964 toch zou komen.[40]

Jean Saels was de schoonvader van de latere burgemeester Marcel Van Schoenbeek, en dus de grootvader van dr. Jan Van Schoenbeek.[41]

Slag der Zilveren Helmen

Bij de Slag der Zilveren Helmen vlogen vele bommen en kogels ook richting Loksbergen. In de tuin naast de pastorij kwam eveneens een bom terecht.

De ochtend van 12 augustus 1914 had men reeds bedden klaargezet in de schoollokalen der zusters. Er werden al vlug een groot aantal gewonde soldaten binnengebracht die verzorgd werden door de zusters.

Op 18 en 19 augustus vielen Duitse troepen het lege dorp binnen. De pastorij werd geplunderd en de pastoor werd meegenomen als gijzelaar. Toen de soldaten hun lederen waterzakken willen vullen aan de 'Aschbron', werd de pastoor verplicht eerst zelf te drinken om er zeker van te zijn dat het water niet vergiftigd was.

De pastorij werd in brand gestoken. Pas in de winterperiode keerde de pastoor terug waar hij een onderkomen vond in een boerenwoning.[42]

Zestien lijken van Belgische soldaten die allen overleden waren in de school te Loksbergen waren eerst begraven op het kerkhof en kregen nadien een ereparkje vooraan het kerkhof. Er was ook een tweede klein kerkhofje aan de veldbaan naar Loksbergen (nu einde Lanciersstraat) waar eveneens 16 soldaten begraven lagen.[43]

Modest Jorissen, schepen van Loksbergen, had meegeholpen om gekwetste soldaten van het slagveld weg te halen. Hij nam ook de leiding van hun begrafenisdiensten. In 1915 werd hij door de

[37]D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 31, 36.
[38] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 41.
[39] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 45.

[40] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 69.
[41] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 86.
[42] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 37.
[43] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vrienschap en Vrede, 2001, P. 39, 45.

Duitsers aangehouden wegens verboden wapenbezit. Hij kon ontsnappen en vluchtte naar Engeland waar hij werd ingelijfd bij de kanonniers.[44]

Sint-Jansbergwandeling[45]

De wandeling start aan de zogenaamde Tutterkapel (T, ook kapel Onze-lieve-Vrouw ten Onrust). We bevinden ons op de Sint-Jansberg, een 40 m hoge getuigenheuvel uit ijzerzandsteen, die de grens vormt tussen de Kempen en het Hageland. Deze heuvels getuigen zoals het woord het zegt van een duinenvorming langs de rand van een Pliocene zee die toen deze streek in zijn greep had.

Ten zuiden loopt de Demer, met parallel eraan het Zwart Water. Dit laatste werd in de 16de eeuw aangelegd als afwateringskanaal van het Schulens broek. Het zorgde ook voor opvang van overtollig Demerwater. Ook de autosnelweg E313 is hier te situeren. Nog wat verder naar het zuiden ligt het kerkdorp Zelk, deel van Halen. Ten westen ziet men in de verte Diest, ten noorden ligt het dorp Zelem (Halen). De Demer vormde vroeger de grens tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Loon (=prinsbisdom Luik). Zelk vormde vroeger ook een eigen heerlijkheid dat in het bezit was van de kartuizermonniken die hier verbleven. Ook Zelem vormde een heerlijkheid maar dan binnen het graafschap Loon.

Op de zuidelijke flank van de Sint-Jansberg werd aan wijnbouw gedaan, zo getuigt een bron uit 1602. Er zouden ook steengroeven komen waarbij de uitgegraven ijzerzandsteen geschikt bleek om kerkgebouwen neer te zetten. De stenen werden vervoerd via de Demer.

Nog even vermelden dat ook ten zuiden van deze site vroeger de kerk van Zelem lag. Deze werd afgebroken in de 17de eeuw. Men spreekt daarom van de verdwenen kerk. Er was ook een nog oudere waterburcht (vervallen in de 15de eeuw). Archeologische opgravingen hebben er de restanten van een oud kerkhofje blootgelegd. Er zijn ook oude bewoningssporen van ca 6.000 jaar geleden.

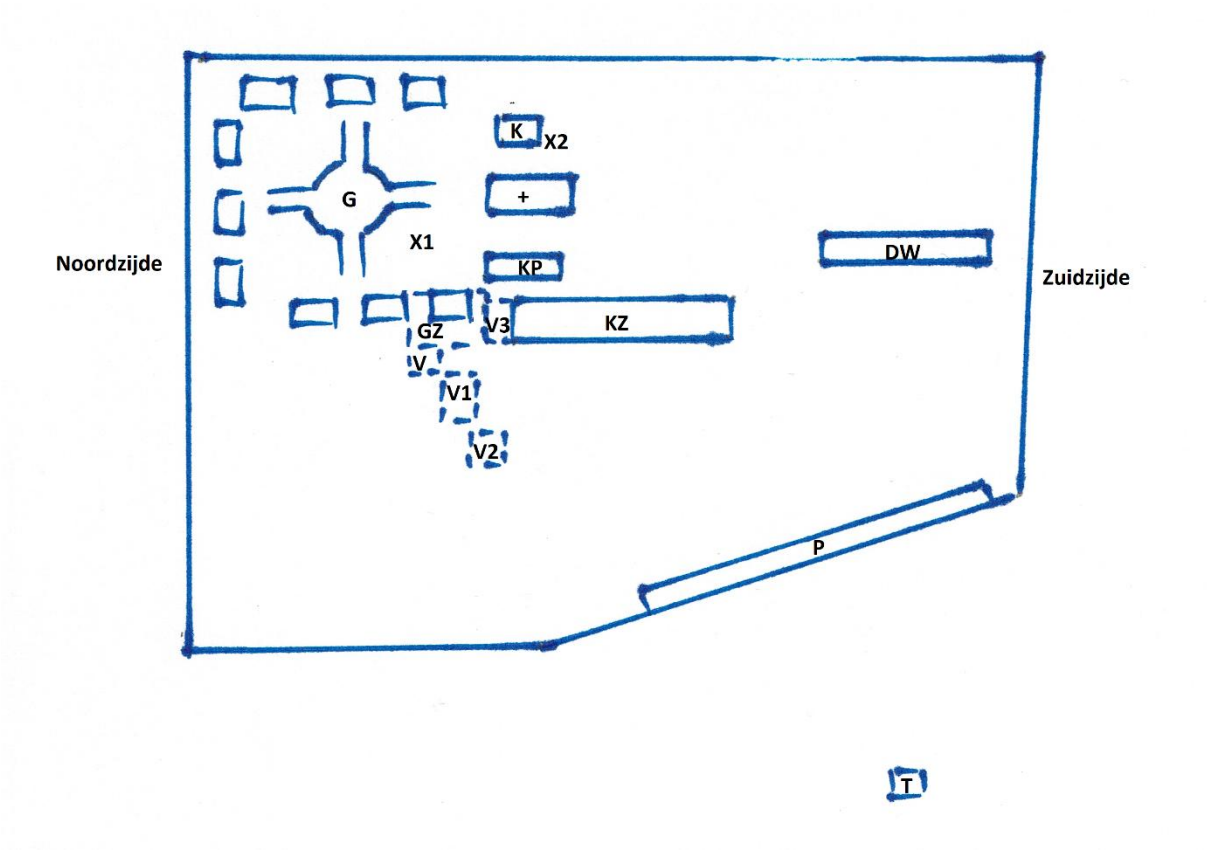
De zogenaamde Tutterkapel (T) waar we ons nu bevinden dateert van de 16de-17de (?) eeuw.[46] Ze ligt op het kruispunt met de vroegere weg naar Zelem. Binnenin bevindt zich het beeld van Onze-Lieve-Vrouw ten Onrust. Hier kwamen ouders kalmte afsmeken voor hun kleine kinderen, en gooiden daarom fopspenen, schoenen, kledingstukken naar binnen.

Van hier uit liep ook de toegangsweg tot het 17de eeuwse poortgebouw met vrouwenkwartier (P). Boven de inkompoort staat een beeld van Sint-Jan-de-Doper. In het poortgebouw –met jaargetal op de voorgevel- woont momenteel de familie Tom Gaens. Tom Gaens heeft zijn doctoraatsthesis gemaakt over de kartuizermonniken die hier wat verder op woonden.

We gaan nu verder langs de huidige toegangsweg en de parking van het huidige Sint-Jansbergklooster en staan even stil in de tuin, gelegen ten noorden van de huidige site. We naderen ondertussen ook het poortgebouw (privé-woonst) waar we een blik op kunnen werpen.

Om de tuin te bereiken passeren we enkele gebouwtjes uit de 20ste eeuw die in slechte toestand zijn. Ze deden dienst als vakschool (V). In V2 volgden leerlingen een opleiding, het is nu een handelszaak. Men ziet hier ook een klein geel gebouwtje (vroegere douches) en een slecht gefundeerd gebouwtje (V1) dat nu dienst doet als keuken.

[44] D. Verhemeldonck 100 jaar in Vriendschap en Vrede, 2001, P. 41.
[45] Eigen wandeling in het kader van een groepsgebeuren op het Sint-Jansbergklooster, 17.5.2022.
[46] In een brochure van C. Daems staat vermeld dat er hier al een buitenkapel voor gasten en bedevaarders was in 1433.



Schets van het Sint-Jansbergklooster naar een kaart uit 1769. De aanduiding in stippellijn wijst op een latere bijbouw. (eigen collectie)

<u>Meer dan 450 jaar kloosterleven in het Ancien Régime</u>

In dit gedeelte van de tuin bevonden zich de cellen of de kleine huisjes van de monniken, gebouwd rond een centraal plein. Op het einde van de 18de eeuw leefden hier 12 of 13 monniken. Elke cel heeft een werkplaats beneden, een woonruimte boven en er grenst een tuintje aan. Vanaf de 16de eeuw hielden de monniken zich bezig met intellectuele bedrijvigheden, zoals boekbinden. Dit was typisch voor de kartuizers.

We hebben het daarnet even over Diest gehad. Het stadje was sinds 1499 in het bezit van het huis van Oranje. De oudste zoon van de befaamde Willem van Oranje, Filips Willem, was heer van Diest en ligt begraven in de kerk daar. Meer dan 100 jaar er voor nog, in 1329, schenkt een andere heer van Diest, Gerard, grond hier aan de kartuizermonniken om er een gemeenschap uit te bouwen. Hij had dit gedaan als bruidsschat aan zijn eerste echtgenote, ook met het oog op zielerust in het hiernamaals zoals dit toen werd omschreven. Waarom ontstond alles juist op deze locatie? Er was water van de Demer vlakbij, iets wat altijd nodig was voor de watervoorziening van een klooster of abdij. Bovendien gaf de hogere ligging ook een zekere veiligheid.

Het zijn Nederlandse troepen die het klooster in 1582 in brand steken, uit schrik voor een Spaanse aanval op Diest. 20 jaar later wordt hier alles heropgebouwd.

De monniken hadden ook een vluchthuis of refugiehuis in Diest waar ze naar toe konden wanneer er plunderende bendes op rooftocht waren. Dit gebeurde regelmatig.

Zoals men al gezien heeft is het ganse kloostercomplex ommuurd, gedeeltelijk zijn nog 14de eeuwse restanten zichtbaar.

De cellen van de monniken gaven via een kloostergang uit op het centraal gelegen groot pand (G). Er was ook een kerkje (+) met ernaast het klein pand (KP) en de kapittelzaal (K). Deze laatste was een plaats waar de monniken wekelijks samen kwamen om de gebeurtenissen van die week te bespreken. Vader abt nam hier ook de biecht af voor zonden die door de monniken begaan waren. Het gebouw dateert nog uit de 14de eeuw.

Op deze plaats zou er mogelijk nog een onderaardse gang (X1) zijn die uitgeeft op de kapitelzaal. We vervolgen de wandeling via de kapitelzaal naar het meer zuidelijke gedeelte van het kloostercomplex waar zich vroeger de dienstgebouwen (DW) van de monniken bevonden. We komen er letterlijk in een andere wereld.

Periode van de kasteelheren

In 1798 worden overal kloosters afgeschaft en hun goederen verkocht als 'zwart goed'. Dit gebeurt ook hier in Zelem. De kerk wordt afgebroken, De rijke kartuizerbibliotheek zal verdwijnen. Waalse industriëlen kopen massaal gronden op in West-Limburg. Pierre Liboton is de eerste kasteelheer die hier in de zomerperiode zal komen wonen. Hij had ook het Herkenrode-domein bij Hasselt kunnen aankopen. Het parkgedeelte en de pachthoeven van de monniken worden verpacht aan boeren uit de omgeving.

Het is Paul Gericke, die ook gouverneur was van Nederlands Limburg, die zich hier in 1817 vestigt. Het is hij die op de plaats van de afgebroken kerk een nieuwe kasteelvleugel zal bouwen. Er komt ook een woning voor de hovenier, er wordt een Engelse tuin aangelegd en er komt een nieuwe toegangsweg die via de zuidgevel toegang geeft tot het domein 'Chateau Mont Saint Jean'. De dienstgebouwen, het poortgebouw en de kartuizerzaal (KZ) worden verpacht als woningen voor de boeren uit de omgeving. Gericke zal trouwens ook heel wat gronden hier in de buurt aankopen.

Bij de Belgische onafhankelijkheid in 1830 verdwijnt Gericke, en komt Hubert Fischbach Malacord, afkomstig uit Stavelot en zoon van een rijke leerlooiersfamilie, hier wonen op het kasteel. Hij zal burgemeester van Zelem worden, en was ook provincieraadslid. In 1862 komt alles in het bezit van een neef, die ook adoptiezoon was van Fischbach Malacord. Hij toont weinig interesse in zijn erfenis en is ook nog bekend omdat hij in 1914 door toedoen van de Duitsers in Leuven zal omkomen.

Nadien volgen nog vooraanstaande families:

- Ferdinand Del Marmol, afkomstig uit Namen
- Xavier Thibaut, een bankier/industrieel uit Jambes. Hij leent ook geld aan de gemeente voor aanleg van de weg Zelk-Zelem. Wellicht is de huidige toegangsweg tot het kloosterdomein ook van die tijd.
- Edmond Whettnall, was baron en verblijft hier tot 1914.

De Donkelhoeve, bekend van de TV-serie De heren van Zichem, is ten noorden van het kloostercomplex gelegen en was een pachthoeve van de monniken. Op het einde van de 19de eeuw woonde er een pastoor die ook actief was in Zichem. Ernest Claes, auteur van de roman De Witte van Zichem, inspireerde zich op deze pastoor om de figuur van pastoor Munte uit de TV-serie tot leven te brengen.

Terug kloosterlingen in de 20ste eeuw

Na de Eerste Wereldoorlog werd hier een korte periode een vakschool voor weesjongens ingericht door de uit Mechelen afkomstige Broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid. Er was plaats voor 48 leerlingen die er een opleiding tot schrijnwerker, schoenmaker, kleermaker, … konden

volgen. In 1927 waren er al 170 leerlingen. Het is ook dat jaar dat er een achtjarig kind uit Antwerpen hier dood wordt terug gevonden. Onderzoek wees nadien uit dat de dader een 16-jarige medeleerling was die het kind had verkracht en gewurgd. De dader kreeg 25 jaar dwangarbeid en kwam vrij in 1945, waarna hij herviel in zijn afwijkend gedrag. Deze moord zou het definitief einde betekenen van de Zelemse vakschool, die trouwens ook door andere insinuaties van misbruik in de problemen was gekomen. Er was trouwens in 1902 nog een ander incident hier te betreuren waarbij de plaatselijke jachtwachter werd doodgeschoten door een stroper.

We zijn in het begin van de wandeling enkele gebouwen van de vakschool gepasseerd.

Vanaf 1928 komen zeven zusters uit Dinant naar deze locatie en stichten hier een klooster. Ze behoorden tot de orde der dominicanessen en hielden zich bezig met het maken van hosties. De zusters hadden geen contact met de buitenwereld en verbleven hier tot 1993, dus gedurende een periode van 65 jaar. Het is ook uit die periode dat de grot in het park en het grotje aan de ingang door financiële steun van een weldoener kon gebouwd worden.

We hebben hier ook een goed zicht op de kartuizerzaal (KZ) van de monniken dat toen ook als gastenkwartier dienst deed. Het gebouw dateert waarschijnlijk uit de 17de eeuw, alhoewel men dit aan de buitenkant niet kan merken. Het is later volgens een 19de eeuwse modetrant met een cementlaag afgewerkt, waarna er voegen op geschilderd werden.

Nog een weetje is dat de kloosterlingen hier op het domein een eigen kerkhofje hadden, zowel de kartuizermonniken als de zusters. De zusters werden later herbegraven op het kerkhof van Zelem. Het lokale kerkhofje hier op het kloosterdomein is thans verdwenen.

En we staan ook even stil bij de gemetselde ijskelder onder de kapittelzaal (K, X2) die nog niet al zijn geheimen heeft prijsgegeven. In de kapittelzaal zelf is er uit het gewelf een gebeeldhouwde gewelfsleutel (gedateerd 1430) verdwenen. Hij wordt bewaard in het Stadsmuseum van Diest. Een gewelfsleutel is een sluitsteen waarop de kruisende ribben van het gewelf aansluiten. De gepolychromeerde gewelfsleutel toont een engel die een tekstband draagt met het 19de eeuwse opschrift ‘Ave Maria’. Oorspronkelijk stond er de inscriptie Godescalus, vermoedelijk de bouwheer, prior Godescalc de Seron die hier actief was in de periode 1428-1434.[47]

De kapitelzaal heeft in 2005 meegedaan aan de monumentenwedstrijd op de VRT. Er werd net niet gewonnen. Ze stond vlak naast de vroegere kerk van de kartuizers. Het gebouw deed dienst als kapel van de kasteelheren. Er zijn nog gotische glasramen in een later gebouwde zijgevel. Momenteel hebben er af en toe nog huwelijken plaats.

We gaan even via de kasteelingang naar binnen en ontdekken er de mooi gerestaureerde kasteelsalons uit de tijd van de kasteelheren. Tegenwoordig zijn dit de terracottazaal, de bloemenzaal met plafondschilderingen en de rode zaal. De terracottazaal deed later ook dienst als kapittelzaal oor de zusters.

We gaan verder naar de grote zaal (GZ) die nu als feestzaal gebouwd werd. Op deze plaats stond vroeger de oranjerie van de kasteelheren, zoals men die op oude foto’s nog kan zien. De oranjerie werd afgebroken door de vakschool. Later werd het de eetzaal van de zusters. In de huidige barruimte (V3) maakten de zusters vroeger de hosties. Enkel de noordermuur van de grote zaal zou nog origineel zijn en dateren uit de tijd van de kartuizers.

[47] Brochure F.J.E. Raymaekers (1863), ook www.erfgoedplus.be.

We vervolgen onze weg naar de kartuizerzaal. In deze gang waar nu de WC's zijn, was vroeger de opvang van zieke zusters. De kartuizerzaal deed in de tijd van de kartuizers dienst als gastenkwartier en werd door de kasteelheren nadien verpacht als hoevegebouw. Het originele plafond dateert nog uit de tijd van de kasteelheren. De zusters hadden er hun kapel, die ook dienst deed voor mensen uit de omgeving. Het is soms moeilijk volgen hoe gedurende de geschiedenis van het kloostercomplex de opeenvolgende bewoners de functies wijzigden van de lokalen en gebouwen.

We gaan nog even naar de tuin om het bezoek af te ronden. In het park staan nog enkele bomen van 200 jaar oud. Op te merken zijn de sequoia of mammoetboom, die hier een paar keer getroffen is door de bliksem. Er zijn ook drie rode beuken waarvan er twee met elkaar vergroeid zijn, de derde is getroffen door een zware storm. De hemelboom heeft rode, giftige vruchten en verspreidt een geur van bloemen.

In 1978 werd het kloostercomplex met zijn originele gedeelten, latere verbouwingen en verdwenen delen beschermd. Momenteel wordt het uitgebaat voor evenementen, seminaries en feesten.

Bronnen:

- C. Rubens, De Moord
- Kartuizerspatiamentum, 2021
- T. Gaens, R. Nijsen, Schoon volk, 2010
- C. Daems, E. Sweygers, Gids doorheen de geschiedenis van het Sint-Jansbergklooster, 2007
- Vienden van het Sint-Jansbergklooster, www.sint-jansberg.be

M. Van Stappen, oktober 2024, www.stap-brug.be